

חלב נכרית

ותאמר אחתו אל בת פרעה האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העברית ותינק לך את הילד: (שמות פרק ב, ז)

הגמ' (סוטה יב, ב) שואלת מאי שנא מעבריות, ומתרצת מלמד שהחזירוהו למשה על כל המצריות כולן ולא ינק, אמר פה שעתיד לדבר עם השכינה יינק דבר טמא. והיינו דכתיב (ישעיהו כח) את מי יורה דעה וגו', למי יורה דעה ולמי יבין שמועה לגמולי מחלב ולעתיקי משדים.

איסור או מדת חסידות

מבואר מדברי הגמ' שאין איסור בחלב של נכרית, אלא שמשה רבינו החמיר על עצמו משום פה שעתיד לדבר עם השכינה. ואילו במסכת יבמות (קיד, א) כשדנה הגמ' האם קטן אוכל נבילות ב"ד מצווין להפרישו או לא, מביא ראיה מהא דתניא יונק תינוק והולך מעובדת כוכבים ומבהמה טמאה ואין חוששין ביונק שקץ, הרי שאין ב"ד מצווין להפרישו, ומשני התם משום סכנה, משמע שיש איסור בדבר, ורק במקום סכנה התירו.

ועי' בחידושי הרשב"א (יבמות שם) דכתב דהא דנקט נכרית, לא שיהא חלב הנכרית אסור יותר מחלב בת ישראל, דחלב מהלכי שתיים מותר, ולא מצינו היתר בדמן וחלבן ובשרן של ישראל יותר מן הנכרית. עוד הוכיח מהא דתניא במס' ע"ז (כו, א) נכרית לא תניק בנה של ישראל מפני שחשודין על שפיכות דמים דברי ר"מ, וחכ"א נכרית מניקה בנה של ישראל בזמן שאחרות עומדות על גבה, אלמא לכו"ע חלב הנכרית מותר אפילו לכתחלה, אלא שלהניק נכרית בנה של ישראל אסור ר"מ משום החשד, ורבנן שרו בשאחרים עומדין על גבה. אלא אמר הרשב"א מפני שטבען של ישראל נח יותר משום דרגילי במצות, והם רחמנים וביישנים בטבע, אף חלבן מגדל טבע כיוצא בהן. וזה שאמרו במשה שלא רצה לינק מחלב הנכרית כמו שהוא באגדה. ולזה אמרו כאן יונק מן הנכרית ומן הבהמה טמאה, ולא שיהא זה כזה, אלא מן הנכרית יונק לכתחלה ואפילו בזמן שיש חלב של ישראלית, אלא שהוא מדת חסידות ומדת זריזות שלא להניקו, וחלב בהמה טמאה אסור, ואינו מותר אלא במקום שאין שם חלב כשר ומפני סכנת התינוק.

ותמה על ר"ח ז"ל שכתב מהאי מתני' שמעינן דחלב נכרית כחלב בהמה טמאה ולא התירוהו אלא לתינוק מסוכן לבד.

אמנם כתב הרשב"א שמדברי התוספתא (שבת פ"י) יש להוכיח כר"ח, וז"ל אין יונקין מן הנכרית ומן בהמה טמאה, אם היה דבר שיש בו סכנה מותר, שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש חוץ מע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים. ודוחה הרשב"א דשמא התם נמי אין יונקין מן הנכרית מדת חסידות קאמר, אבל ודאי לשון התוספתא משמע כדברי ר"ח ז"ל. ולדברי ר"ח אומר הרשב"א שצ"ל דמחלוקת ר"מ ורבנן דפ' אין מעמידין מיירי במקום דליכא מניקת בת ישראל שמוכנת להניקו, וטעמא דר"מ דאע"ג דסתם תינוק מסוכן הוא אצל חלב, סכנת הנקת נכרית אלימא טפי אפילו אחרות עומדות על גבה משום דשייפא ליה סם לדד מאבראי, והלכך טפי עדיף לאמתוני ולאיתויי ליה מניקה בת ישראל ממקום קרוב, אבל היכא דאיכא מניקה בת ישראל לא ייהינן ליה חלב נכרית כלל.

השפעת מאכלות אסורות

כעין דברי הרשב"א, שאע"פ שמעיקר הדין חלב נכרית מותר, בכל זאת אסרו חז"ל היכא דאפשר, כתב הריטב"א (ע"ז כו, א) אבל מטעם אחר, והוא מפני שהן אוכלין שקצין ורמשין, וחלב שלהן מוליד אכזריות ומדות רעות, ולגזם האיסור הקישוהו לבהמה טמאה. ומוסיף דעל זה נהגו במקצת מקומות להניק בניהם על ידי נכרית כשאין מוצאין מינקת ישראל, ויש נוהגין אפילו ברשות הנכרית ואומרים שבזמן הזה ליכא חשש שפיכות דמים דאית להו אימת מלכות, ועוד דלא מרעי נפשיהו, אבל כתב שבכל ארצינו נוהגין שלא להניק חלב נכרית כלל, והוא מנהג יפה. כדבריו משמע גם ברש"י (סוטה, יב, ב) שכתב (ד"ה דבר טמא) זו שאכילתה דברים טמאים והתינוק טועם בחלבה כל מה שתאכל כדאמרי' ביומא (עה, א).

נכרית האוכלת מאכל כשר וישראלית האוכלת לא כשר

ולכאורה יש נ"מ בין הרשב"א והריטב"א היכא שהנכרית אינה אוכלת מאכלות אסורות, לפי הריטב"א ורש"י אין כאן אפילו מדת חסידות, אבל להרשב"א שהענין הוא שטבען של ישראל נח יותר משום דרגילי במצות, והם רחמנים וביישנים בטבע, אף חלבן מגדל טבע כיוצא בהן, א"כ אפילו אינה אוכלת מאכלות אסורות יש מדת חסידות לא להניק חלבה.

ויש להסתפק אם הרשב"א יודה שיש בעיא לינוק מישראלית האוכלת מאכלות אסורות, שלפי הריטב"א בוודאי יש בעיא, שיש כאן טמטום הלב מטעם המאכלות האסורות, אבל לפי הרשב"א שתלוי במדות אולי אין בעיא.

מאכלות אסורות או עבירה

מבואר בדברי הריטב"א שיש ענין מסויים במאכלות אסורות שמוליד טבע רק, ולכאורה לדעתו זה הכוונה בטמטום הלב. ובאמת יש לדון בזה, דמלשון הגמ' (יומא לט, א) משמע שאין משהוא מיוחד במאכלות אסורות שמטמטמים הלב, אלא ש"עבירה מטמטמת לבו של אדם", בין אם זה מאכלות אסורות, בין אם זה שאר עבירות. ועי' בפ' הרי"ף בספר עין יעקב שהק' אולי דווקא אכילת שרצים מטמטמים, ות' שהעבירה הוא זה שמטמטם, ולא האכילה בדווקא, וזה מדויק בלשון הגמ'.

אבל הרמח"ל בספר מסילת ישרים (פרק יא) מפרש שיש במאכלות אסורות במיוחד ענין של טמטום הלב. וז"ל שם, והמדריגה השלישית אחר הגזל והעריות לענין החמדה, הנה הוא איסור המאכלות, בין בענין הטריפות עצמם, בין בענין תערובותיהן, בין בענין בשר בחלב או חלב ודם וענין בישולי גוים, וענין געולי גוים, יין נסכם וסתם יינם. כל אלה הנקיות בהם צריך דקדוק גדול וצריך חיזוק, כי יש תאות הלב המתאוה במאכלים הטובים וחסרון הכיס באיסורי התערובות וכיוצא בזה. והמקיל בהם במקום שאמרו להחמיר, אינו אלא משחית לנפשו.

וכך אמרו (בספרא פרשת שמיני) לא תטמאו בהם ונטמאתם בהם (ויקרא יא), אם מטמאים אתם בהם, סופכם לטמא בהם, והיינו, כי המאכלות האסורות מכניסים טומאה בלבם ובנפשם של אדם עד שקדושתו של המקום ברוך הוא מסתלקת ומתרחקת ממנו. והוא מה שאמרו בש"ס גם כן (יומא לט, א) ונטמאתם בהם, אל תיקרי ונטמאתם, אלא ונטמאתם, שהעבירה מטמטמת לבו של אדם, כי מסלקת ממנו הדיעה האמיתית ורוח השכל שהקב"ה נותן לחסידים, כמו שאמר הכתוב (משלי ב) כי ה' יתן חכמה, והנה הוא נשאר בהמי וחומרי משוקע בגסות העולם הזה. והמאכלות האסורות יתירות בזה על כל האיסורים, כיוון שהם נכנסים בגופו של האדם ממש ונעשים בשר מבשרו.

הרי לן דעת הרמח"ל היא שיש משהוא במיוחד במאכלות אסורות, משום שהמאכל נכנס ונהיה חלק מגוף האדם עצמו, ולכן משפיע יותר.

שוב ראיתי שכן משמע בדברי הרמב"ן בדרשותיו (תורת השם תמימה עמ' קסו במהדורת מה"ק) שכתב וז"ל שאסרה לנו מקצת בהמות וחיות ומקצת עופות ומקצת דגים, וגם זה הולך בדרכי התורה, שכל דברים טובים לגוף וטובים לנפש, כי הדברים האלה ידוע שאינם מאכלים טובים לרפואה ולבריאות, ומלבד זה יש להם נזק בנפש מצד התולדות, וזהו ונטמאתם חסר א' לומר שהן מטמטמות הלב. משמע שכל הענין של טמטום הלב אינו אלא במאכלות אסורות, ודו"ק.

בהמתן של צדיקים

הגמ' בכמה מקומות (חולין ה, ב, גיטין ז, א, יבמות צט, ב ועוד) אומרת, השתא בהמתן של צדיקים אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידן, צדיקים עצמן לא כל שכן. והקשו בתוס', דהא אשכחן יהודה בן טבאי שהרג עד זומם בפ"ק דמכות (ה, ב) ור' ישמעאל שקרא והטה בפ"ק דשבת (יב, ב), ות' הר"י דדוקא במידי דאכילה אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידן, שגנאי הוא לצדיק שאוכל דבר איסור.

וכתב הנצי"ב (העמק דבר, דברים ו, י) שהסיבה לחלק בין מאכלות אסורות לשאר איסורים, הוא משום דבמאכלות אסורות יש טימטום הלב, ולכן הוי גנאי. וז"ל מעתה באה פרשה זו להתיר את האסור בשעת

מלחמה, וע"ז הזהירה ביותר על שארי דברים, משום דטבע מאכלות אסורות לטמטם את הלב, כדאי' ספ"ג דיומא עה"פ ונטמטם בם, אפילו טבל ושאר מאכלות אסורות מזיק להנפש ופוגמה יותר משאר עבירות, כמש"כ התוספות (חולין ה, ב) דמש"ה נשתנה מאכל איסור שאין הקדוש ברוך הוא מביא לצדיקים להכשל באלו, מש"ה הוסיף המקום להיות נזהר בכמה דברים כמו שיבואר

באיסור התלוי בזמן

ואם כנים הדברים יוצא שאין טימטום הלב באכילת היתר בזמן איסור, שהרי תוס' בכמה מקומות (חולין ז, א וכו') הק' מהא דאיתא בערבי פסחים (פסחים קו, ב) ברב ירמיה בר אבא, דאישתלי וטעים קודם הבדלה, אע"ג דמיתתו באסכרא, ותי' דאין דבר מגונה כל כך אכילת היתר בשעת האיסור, ואם נאמר שיסוד הגדר של אין הקב"ה מביא תקלה תלוי בטמטום הלב, מוכח שאין טמטום הלב באיסורים התלוי בזמן.

וכן מביא הדרכי תשובה (סי' פא ס"ק צג) בשם השערי דעה, אבל עי"ש שרצה לומר שהשו"ע הרב חולק משום שכתב (או"ח סי' שמג) שלגבי האיסור של ספייה בידים לקטן (דהיינו מה שאסור להאכיל לקטן איסור בידים), אין חילוק בין איסור בעצם או איסור התלוי בזמן.

אבל לענ"ד אין זה דמיון כלל, דשם מהכ"ת שתלוי באיסור חפצא, שהרי מבואר בכמה ראשונים דגם בחילול שבת יש איסור של ספייה בידים, א"כ ה"ה איסור התלוי בזמן, אבל לגבי טמטום הלב, אולי אין טמטום אלא באיסורי חפצא, ולכן באיסור התלוי בזמן אין טמטום הלב. אבל עי' לק' (בסוף השיעור) שמבואר בפרי חדש שגם אכילת יוה"כ גורם לטמטום הלב.

להלכה

הרמ"א (יו"ד פא, ז) פסק שחלב כותית כחלב ישראל, ומ"מ לא יניקו תינוק מן הכותית, אם אפשר בישראלית, דחלב כותית מטמטם הלב. וכן לא תאכל המינקת, אפי' ישראלית, דברים האסורים, וכן התינוק בעצמו, כי כל זה מזיק לו בזקנותו.

ועי' בביאור הגר"א (שם או לא) שמביא כל דברי הרשב"א ומציין לדברי הר"ן (רפ"ב דע"ז) ותוס' שם (י, ב), כוונתו להמדרש שהביאו התוס' וז"ל חלב מטמא חלב מטהר, כשנולד רבי גזרו שלא למול ואביו ואמו מלוהו, שלח קיסר והביאו לרבי ואמו לפניו והחליפתו אמו באנטונינוס והניקתו עד שהביאתו לפני קיסר ומצאוהו ערל ופטרם לשלום, ואמר אותו הגמון אני ראיתי שמלו את זה אלא הקדוש ברוך הוא עושה להם נסים בכל עת ובטלו הגזרה.

ואמרינן נמי בירושלמי שלסוף למד אנטונינוס תורה ונתגייר ומל עצמו. רואים מכאן ההשפעה לטובה שהחלב של אמא של רבינו הקדוש השפיע על אנטונינוס. ועי"ע בהגהות אשרי (ע"ז ב, ו) שצריכים להזהיר את המניקות שלא יאכלו נבילות וחזיר, וכ"ש שאין להאכילן דברים טמאים, וראיה מאחר שאמו אכלה ממין עבודת כוכבים וזה גרם לו לעת זקנתו שיצא לתרבות רעה. והוא על פי מה שאמרו חז"ל הובא בתוס' (חגיגה טו, א) שרבי נתן אומר כשהיתה אמו מעוברת ממנו עברה לפני ע"ז והריחה מאותו המין ואכלה, והיה אותו המין מזדעזע בגופה כעכנא.

טמטום הלב במקום פיקו"נ

על מה שכתב הרמ"א וכן לא תאכל המינקת אפילו ישראלית, כתב הש"ך (ס"ק כה) כלומר אע"פ שאסור לה בלא"ה לאכול דברים האסורים, מ"מ גם בשביל התינוק לא תאכל. ונ"מ אם היא חולה בענין שצריך להאכילה דברים האסורים לא יתן האב לתינוק לינק ממנה אלא ישכור לו מינקת אחרת ישראלית. אבל יעוין בספר תורה תמימה (ויקרא יא הערה קצו) שתמה על הש"ך, שאין זה מבואר כלל בדברי הרמ"א שסתם דבריו, ולא יתכן שיהא עיקר כזה חסר. ולכן כתב דט"ס יש בדברי הרמ"א, כי ממקום ששם העתיק הרמ"א את דבריו, והוא מהג"א (הנ"ל) מבואר שצ"ל אפילו כותית. ור"ל דבמקום שהתינוק יונק מן הכותית יזהרו שלא תאכל אז דברים טמאים, וכ"מ בתו"ח (כלל ס"ה), ולפי"ז הענין והלשון מבואר ומבורר מאד.

טמטום הלב היכא דליכא איסור

והנה דנו האחרונים האם שייך טמטום הלב ממאכלות אסורות היכא שאינו עובר על שום איסור. המקור לענין טמטום הלב הוא גמ' ביומא (לט, א) תנא דבי ר' ישמעאל, **עבירה מטמטמת לבו של אדם**, שנאמר ולא תטמאו בהם ונטמאתם במ - אל תקרא ונטמאתם אלא ונטמאתם. א"כ משמע שלא שייך ט"ה אלא אם יש עבירה, שעבירה מטמטמת לבו של אדם ולא האוכל.

וכן מבואר במהר"ל בספרו תפארת ישראל (פרק ח) שדן באריכות על כל הענין של טעמי המצוות, ומאריך לחלוק על הרמב"ם והרמב"ן בפרשת כי תצא במה שכתב על מצות שילוח הקן, ומסיק שיסוד קיום התורה אינו אלא בתורת עבדות. ומביא ראיה מהגמ' דמס' יומא (הנ"ל), ונטמאתם במ - תנא רבי ישמעאל, **עבירה מטמטמת לבו של אדם** וכו', הרי לן אומר המהר"ל כי לא אמרו אלא שעבירה מטמטמת לבו של אדם, כי מפני שעבר המצוה, אשר ראוי לאדם מצד אשר נפשו נפש אלקית, ולכך העבירה מטמטמת לבו של אדם, אבל אין זה מצד הטבע של השרצים. ואם כי האמת הוא שכל הדברים האסורים מולידים מזג רע, אין זה טעם האסור, רק כי מה שאסרה התורה אותם, בזה נראה כי הם דברים יש בהם שנוי, ויוצאים מכלל שאר המאכלים שהם טהורים, ובשביל השנוי שבהם ימשך אחריהם טבע זר משונה גם כן, **אבל אין זה טעם באיסור והיתר, שאם כן היתה התורה ספר רפואות או ספר הטבע.**

וראיתי שמביאים עוד רמב"ן שחולק על המהר"ל, דעל הפסוק ואנשי קדש תהיון לי (שמות כב, ל) כתב הרמב"ן שטעם הכתוב הזה, שאין האסורין במאכלים רק טהרה בנפש, שתאכל דברים נקיים שלא יולידו עובי וגסות בנפש, על כן אמר ואנשי קדש תהיון לי, כלומר אני חפץ שתהיו אנשי קדש בעבור שתהיו ראויים לי לדבקה בי שאני קדוש, לפיכך לא תגאלו נפשותיכם באכילת הדברים המתועבים. וכך אמר (ויקרא יא, מג - מד) אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם ונטמאתם במ כי אני ה' אלהיכם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני. והנה השרצים משקצין הנפש, והטרפה אין בה שקוץ, אבל יש בשמירה ממנה קדושה. הרי לן להדיא שהסיבה שהתורה אסרה מאכלות אסורות הוא משום הטמטום הלב שנגרם ע"י אכילת שקצים ורמשים.

למה נמסר הכרעת התורה לחכמים ולא לנביאים

ויש בנתינת טעם להביא כאן דברי דרשות הר"ן (הדרוש האחד עשר). דהנה הר"ן מתקשה בזה שהכרעת התורה ניתנה לחכמים ולא לנביאים, הרי על פי הנביא נדע האמת יותר מעל פי החכמים. ועי"ש שכתב שלפי אלו שחושבים שאין טעם למצות התורה כלל, אלא כולן נמשכות אחר הרצון לבד, אם כן לפי זה, הנמשך אחר כל מה שיניחו חכמי הדור, אי אפשר שיהיו דבריהם על הפך האמת, ואי אפשר שימשך מהענין ההוא בנפשותינו דבר מגונה כלל. אבל אחרי שאנחנו לא נבחר בזה הדעת, אבל נאמין שכל מה שמנעתהו התורה ממנו, מזיק אלינו, ומוליד רוע בנפשותינו, ואף על פי שלא נדע סיבתו, אם כן כשיסכימו החכמים בדבר אחד טמא שהוא טהור, הלא הדבר ההוא יזיק אותנו ויפעל מה שבטבעו לפעול, ואף על פי שהסכימו בו החכמים שהוא טהור. והיה ראוי אם כן יותר שנמשך בזה על פי מה שתתברר לנו מצד נביא או בת קול, שעל דרך זה נתברר לנו אמיתת הדבר בעצמו.

ומסביר הר"ן שהטעם שהכרעה נמסר לחכמים הוא משום שאין הנביאים מתנבאים בכל עת, ואם כן מה נעשה בימים אשר היה דבר ה' יקר אלינו. ועוד שלגיל וידוע היה לפניו, שהנבואה לא שופעת אלינו תמיד, אבל יגיע עת שיגרמו עונינו לסתום חזון ונביא, ואם הכרעת הספיקות תהיה נמסרת לנביאים, מה נעשה בזמן שכבר פסק הנבואה. ולכן חכמתו גזרה שתימסר ההכרעה לחכמים אשר לא סר ולא יסור, כמו שהובטחנו על זה (דברים לא כא, שבת קלח ב) כי לא תשכח מפי זרעו.

ממשיך הר"ן שאני סובר עוד, שאי אפשר שימשך ממה שיכריעו הסנהדרין הפסד בנפש כלל, גם כי יאכילו דבר האיסור ושיאמרו בו שהוא מותר. לפי שהתיקון אשר ימשך בנפש מצד ההכרעה למצות החכמים מורי התורה, הוא הדבר היותר אהוב אצלנו, כאמרו (ש"א טו, כב) הנה שמוע מזבח טוב, ותיקון ההוא יסיר הרוע אשר הוא מעותד להתילד בנפש מצד אכילת הדבר האסור ההוא. ולכן צותה התורה ואמרה לא תסור מן הדבר אשר יגידו אליך ימין ושמאל.

ולפי"ז יש שרצו לומר דכמו"כ מי שאוכל מאכלות אסורות לפקח נפשו, לא יטמטם לבו, שכמו שמי שמקשיב לחכמים אף שטעו, אינו מושפע לרע, משום שמגין עליו זה שמקשיב לחכמים, ה"נ מצות וחי בהם יבטל טמטום הלב.

כדברי מהר"ל מבואר ג"כ בהגהות מהר"ץ חיות (סוטה יב, ב) שכתב שה"ט שהגמ' מנמק שמושה רבינו לא אכל משום שעתיד לדבר עם השכינה, הרי הרמ"א מביא שכל תינוק אין לו להניק מנכרית, אלא משום דאז היה לפני מ"ת א"כ לא היה אסור לאכול שקצים ורמשים ולכן לא היה גם טמטום הלב, ולכן רק משה לא ינק, אבל לאחר מתן תורה ששייך טמטום הלב יש ענין שכל תינוק לא יניק מנכרית. וכל זה רק לפי טעם הריטב"א שהחשש הוא מטעם מאכלות אסורות שהנכרית אוכלת, אבל לפי הרשב"א שהוא משום רוע המדות של הנכרית, א"כ זה שייך אפילו קודם מתן תורה.

אבל עיין בספר משך חכמה (דברים ו, יא) עה"פ ובתים מלאים כל טוב וכו', שמשום שדרשו חז"ל שאפילו קדלי דחזירי הותר בשבע שכבשו וכו', מסיק התורה (פסוק יב) השמר לך, כי טבע הדברים האסורים שמטמטם את הלב, וכמו שכתוב (ויקרא יא, מג) ונטמטם בם, ואפילו אם אוכלך בהיתר. הרי דס"ל שאפילו היכא שיש היתר באכילתו עדיין יש חשש טמטום הלב. וכן מבואר בהעמק דבר הנ"ל.

ויש שרצו להוכיח כשיטה זו מהש"ך (הנ"ל) שכתב שהרמ"א מייירי שהמינקת אוכלת מאכלות אסורות לפקח נפשה, ובכל זאת כתב שאין לה לינוק התינוק אע"פ שאין באכילתה שום איסור, ואדרבה יש בו משום מצות "וחי בהם". אבל נראה שאין ראייה כלל, דשם אין הדיון על טמטום הלב של המינקת אלא על טמטום הלב של התינוק, דאלת"ה אפשר להביא ראייה מהנכרית שאוכלת מאכ"א שאין לה להניק תינוק יהודי אע"פ שאינה עוברת על עבירה.

נבילה או שחיטה בשבת

ומסיים המשך חכמה דלכן יחלל שבת לחולה ולא יאכילנו נבילה. רצה בזה ליישב למה שוחטין לחולה שיש בו סכנה שצריך לאכול בשר, אע"פ שענשו סקילה, אפילו היכא שאפשר לתת לו נבילה לאכול, שאין איסורו אלא לאו בעלמא, וקי"ל מאכילין אותו הקל הקל תחילה. והטעם משום שאכילת נבילה יש בו משום טמטום הלב, משא"כ אכילה מדבר שנשחט בשבת.

כעין דברי המשך חכמה מצינו בספר אור זרוע (חלק ב - הלכות יולדת סימן קח) שכתב דאע"ג דלענין חולה שנינו שמאכילים אותו הקל וטבל ונבילה מאכילין אותו נביל, היינו ודאי כשבא לאכול איסור הקל מאכילים אותו, אבל כשיכול לאכול היתר יכול להיות שמוטב שיחללו השבת, כיון שניתן לידחות מפני פקוח נפש, ויאכילוהו היתר משיאכילוהו איסור אף על פי שהוא איסור לאו. ועי"ש הטעם משום דהוי "מגונה", שהרי מצינו שאין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידי צדיקים באכילת איסור, ומביא תקלה על ידו באיסור סקילה, כדאשכחן ברבי ישמעאל שקרא והטה, וביהודה בן טבאי שהרג עד זומם. עוד הביא ראייה מהא דאמרין בירושלמי ר' זעירא הוה מחייט גבי עכו"ם, א"ל ואי בעית מיקטל קטול דנבילה לא בעינא מיכלא, הרי שאכילה אסורה חמורה להם ביותר וראוי למסור להם בעצמו על כך.

איסור קל כמה פעמים

לגבי עיקר הנידון אם מאכילין את החולה נבילה או שוחטין בשבת יש עוד מהלכים בראשונים. הר"ן ג"כ פסק שעדיף לשחוט, וכתב הטעם דנהי דנבילה איסור לאו ושבת איסור סקילה, איכא חומרא אחרינא בנבילה לפי שהאכילה עובר בלאו על כל זית וזית שבה, כדאמרין לגבי נזיר שהיה שותה יין, (נזיר מב, א) אמרו לו אל תשתה אל תשתה והוא שותה, חייב על כל אחת ואחת, אבל לענין שבת לא עבר אלא בשעת שחיטה, וחד לאו הוא דאיכא.

כבר ניתן לדחות

ועי"ע בפסקי הרא"ש (יומא ה, יד) בשם הראב"ד חילוק אחר, דאיסור שבת כבר ניתן לדחות בהבערה ובבישול ובמחמין לו חמין. אי נמי שאי אפשר שלא יהא קטן אחד בסוף העולם. אבל אם היה החולה צריך לאכילה לאלתר והנבילה מוכנת לו מיד, והשחוט מתאחר לו ודאי מאכילין אותו הנבילה ואין ממתנין לשחיטה והפשט ובישול.

ועי' בשו"ת תשב"ץ (ג, לו) שמביא דברי הראב"ד בסגנון אחר, שזה החולה איזה איסור עומד לפניו ומעכבו ודאי איסור שבת ולא איסור נבילה, תדע שאילו לא היתה שבת מי היינו מבקשין נבילה להאכילו, לא כי אם שחוט, וכיון שכן האיסור העומד לפניו ומעכבו ודאי איסור שבת ולא איסור נבילה הוא,

ולפיכך מתירין לו איסור שבת לא איסור נבילה. והר"ן (ד, ב בדפי הרי"ף) הביא כנוסח התשב"ץ, אלא שחולק על הראב"ד וז"ל ותמהני שא"כ מצא תרנגולת נחורה נאכילנה אותו ולא נשחוט לו, שכשם שאתה אומר שאיסור שבת מעכבו מלשחוט כך איסור נבילה מעכבו מלאכול נבילה זו, שאם לא היה איסור נבילה מעכבו היה אוכל אותה, ולמה עומד לפניו איסור שבת יותר מאיסור נבילה.

שבת הותרה - נבילה הודחה

עוד הביא הרא"ש את תירוצו של מהר"מ מרוטנברג, שמדמה נידון שלנו להדין של אוכל נפש ביום טוב, ושוחטין ביום טוב אע"ג דאיכא עשה ולא תעשה באיסור מלאכה, ולא אומרים שעדיף לאכול נבילה שאין בה אלא לאו, או לומר לנכרי לנחור עופות דליכא אלא איסור דרבנן, דאין שחיטה לעוף מן התורה, אלא כיון שהתורה התירה לנו אוכל נפש ביום טוב, **הוא לדידן כל אוכל נפש ביום טוב כמו בחול**. והכי נמי כיון שהתירה תורה פיקוח נפש **הוי כל מלאכה שעושה בשבת בשביל חולה שיש בו סכנה, כאילו עשאה בחול**.

ועי' שו"ת הרשב"א (א, תרפט) שג"כ תולה השאלה בהנידון האם שבת הותרה לחולה שיש בו סכנה, או אינו אלא הודחה. וז"ל ולי נראה שהכל תלוי במחלוקת אם נאמר שבת דחוויה, או נאמר שבת הותרה אצל חולה. אם נאמר שבת הותרה אצל חולה, שוחטין לו שלא אסרה תורה מלאכת שבת אצל חולה, ושוחטין לחולה בשבת כדרך ששוחטין אנו לעצמנו. וכדרך שאמרנו בטומאה למאן דאמר טומאה הותרה בציבור, שאם נטמא הכוס אפילו יש שם כוס אחר נותן לטהור אפילו מן הכוס שנטמא. אבל למ"ד דחוויה היא, מאכילין לו הנבילה שהוא צריך לאכול, ואין אנו עוברים לשחוט לו. שבמקום שיש לו בשר לאכול, לא נעבור אנו ולא נדחה את השבת. אבל א"כ מסיק הרשב"א שלהלכה אסור לשחוט לו בשבת, משום דכמדומה שהלכה כמאן דאמר שבת דחוויה היא ולא הותרה.

עוד תירץ הרא"ש משום דחיישינן שמא יהא החולה קץ באכילת איסור ויפרוש ויסתכן.

עירוי

בשו"ת חלקת יעקב (יו"ד סימן יג) דן במי שמקבל דם מאחרים, האם יש להקפיד שיהיה מאנשים שאינם אוכלי נבילות וטריפות, כמבואר בספרים שמטמטם המוח ומוליד טבע רע, וכשמתערב דם זה אם יש גם כן חשש הלזה. וכתב שלכאורה יש לדמות לחלב נכרית דאם אפשר בישראלית לא תניק התינוק מנכרית וגם לא תאכל דברים האסורים. עם כ"ז כתב דאין להחמיר כלל, דידוע דמי שהרופאים כבר נותנים לו דם מאחרים, הוא כבר בגדר סכנה, ולכל הפחות בגדר ספק סכנת נפשות, א"כ ממילא אף שיש לו עצה לחכות על דם מאיש כשר אין צריך לחכות ע"ז. אבל כשיש לפניו שני מיני דמים שיכולים לרפאותו לפי דעת הרופא ויכול לבחור בהכשר, ממש בלי שום דיחוי ואיחור, יכול לדקדק על זה, וגם על זה יש לפקפק לפי דעת הט"ז (סי' שכ"ח) דנמצא אתה מכשילו לעתיד לבא. ומסיק דהמצוה של וחי בהם יגן עליו להשריש ממנו ולגרש טמטום הלב ומדה רעה.

ועי' שם שביא בשם מרן הגה"ק מבעלזא זצ"ל, דהצוה"ר בשעת חליו של אדם שאין לו כל כך תאוות לעבירות וקשה לפתותו, הוא מפתהו לרוב שיעבור על המצוה של וחי בהם, בצביעותו שדבר זה אסור ודבר זה אסור, הכל בכדי שלא יבא להמצוה של וחי בהם.

כמדומני שמעתי סיפור שפעם האדמו"ר היה חייב לאכול ביוה"כ לפקח נפשו, ואכל באותו שמחה שאכל מצה, או אכל בסוכה.

דברי הפרי חדש

כדאי לסיים בדברי הפרי חדש (יו"ד סי' פא, כו) שכתב שבזמנינו אין נזהרים מענינים אלו, (לא להאכיל לקטנים מאכלות אסורות, כפי שכתב הרמ"א) רוב הבנים יוצאים לתרבות רעה, והם עזי פנים שבדור, ואין יראת ה' נוגעת בלבם, ואם יוכיחם על פניהם לאו בר קבולי מוסר נינהו. וכבר נמצא בחז"ל בפ' בתרא דיומא ההיא עוברא דארחא ביוה"כ אתו לקמיה דר"ח א"ל לחושו לה ולא אלחשיה קרי עליה זורו רשעים מרחם נפק מיניה שבתאי אוצר פירי וכו', ולפיכך צריך לזהר הרבה בדבר.